

Breu estudi d'una localitat catalana: Gratallops

Albert GONZÀLEZ MASIP

Justificació

Val a dir, en primer lloc, que en aquest article hi ha un component emotiu que cal justificar. Fou durant el primer trimestre del curs 1979-80 que el Dr. Lluís Casassas suggerí als seus alumnes de l'assignatura d'«Espais i societats» que fessin algun treball de curs. La veritat és que a mi, com alumne de segon curs, el tema no m'era massa senzill, ja que tot just m'iniciava en la geografia i no sabia ben bé com enfocar la qüestió.

Naturalment, em vaig aferrar a allò que m'era més fàcil i del que més coneixements en tenia: el poble on passava l'estiu i on tenia arrels familiars. Fou així com, espontàniament, sorgí el meu primer treball de curs. L'èxit superà les meves esperances, perquè, ja a les acaballes del curs, amb el treball ja lliurat, el Dr. Casassas em preguntà com era que se m'havia acudit tractar de Gratallops. Feta la meua justificació, em digué que per a ell era un poble que recordava amb un cert afecte, ja que la seva mare hi havia exercit de mestra quan era jove i ell hi havia estat un parell de vegades. El tema li agradà i fins i tot, més endavant, parlàrem de publicar el treball, ja que li semblava interessant.

A l'hora, doncs, de col·laborar en el número d'homenatge a la figura del Dr. Lluís Casassas, m'ha semblat adient que fos amb aquest treball, malgrat que reduït significativament. L'estudi conclouïa amb una anàlisi del terme municipal i dos dels seus elements d'interès: els masos i les fonts. Finalment es feia un resum de la toponímia local.¹ Això no obstant, he cregut interessant afegir-hi una actualització que completi el panorama evolutiu que es presenta a l'article. Per altra banda, la bibliografia ha augmentat durant aquesta dècada i en alguns moments m'hi refereixo, en un estrany «feed forward/back».

Una mica d'història

Les terres que avui conformen el que es anomenat Priorat, en el sentit històric del mot, eren ja habitades al Paleolític Superior. Salvador Vilaseca² situa dintre d'una zona que ocupa el Priorat històric un nucli habitat que s'estén cronològicament des del Paleolític Superior fins els períodes avançats del Bronze. Cal entendre, malgrat que no s'hi hagi produït cap troballa, que l'indret ocupat per Gratallops era ja conegut i visitat pels homes del Paleolític i del Neolític.

L'especial situació del lloc, dalt d'un turó a l'interfluvi dels rius Siurana i Montsant i al centre d'un ampli cercle de muntanyes, fa que des d'allí es domini una àmplia zona amb la vista, la qual cosa el podia fer interessant com a punt de guaita.

Algun autor,³ sense aportar cap base documental, afirma que l'indret era conegut a l'època romana com «Gueta-phenos» i, més endavant, com «Gueta-lupia» basant-se segurament en un fullet intitulat *Breu història de la Mare de Déu de la Foia, contada per l'ermità de l'oratori dedicat a l'Arcàngel Sant Miquel del Mas Roger de Pallars, en l'extingida Baronia de Cabassers*.⁴ Aquest punt és esmentat per Rafael Dalmau a l'obra *Els castells catalans*, però l'autor posa en dubte aquella afirmació, considerant-la poc documentada.

La presència romana a la zona és poc coneguda però no degué ser gaire activa si es té en compte que l'actual Priorat era una terra allunyada de les principals vies de comunicació romanes. De totes maneres, sembla haver-se constatat una forta activitat ramadera a Cornudella, destinada a abastir la capital tarraconense a través d'un camí que passava pel coll d'Alforja.⁵ Un altre camí vorejava el peu del Montsant i s'encaminava cap a l'Ebre. La veu popular atribueix un origen romà a diverses construccions, bàsicament ponts o torres, però l'afirmació ha de ser presa amb prudència, ja que en molts casos es tracta clarament d'obres medievals.

Hom ha de pensar que el Priorat deuria mantenir un mínim d'habitants que, en temps de la dominació sarraïna, serien els que s'aglutinarien per a formar alguns nuclis de població. Segons la tradició, els àrabs passaren l'Ebre pel punt conegut com «Pas de l'Ase», prop d'Ascó, i s'instal·laren un xic arreu. Al Priorat hi ha unes quantes poblacions que són ja conegudes en temps de l'ocupació sarraïna, tals com Albarca, Cabassers i Falset.

Arribats a aquest punt és quan no es pot deixar de considerar el relatiu valor estratègic del turó on hi ha Gratallops. Són diferents els factors que permeten suposar que l'indret era habitat en aquella època, encara que la documentació més antiga que s'hi refereix data del segle XII. Cal, primer, considerar la pretesa presència romana i, possiblement, posterior al turó. De dalt estant, hom observa clarament el pla pendís cap a l'Ebre i el riu. A l'altre costat del corrent, més al fons i sovint amb calitja, apareixen les serres de la Vall de la Torre i de Cavalls. En el sentit oposat, hom albira tot el Montsant, antiga serra d'Albarca, i, particularment, el poble de La Morera de Montsant. Aquest era ja conegut en temps dels àrabs com un gran masia que conreava els plans que hi ha al peu del Montsant. I el poble de La Morera és gairebé visible des de Siurana. És factible, doncs, l'existència d'una cadena de punts de guaita o de control que conflueixen al castell del Valí de Siurana i, entre ells, el grup Gratallops-La Morera-Siurana.

L'indret de Gratallops degué ser reconquerit per les forces catalanes cap el 1151, quan Albert de Castellvell ocupà el territori prioratí des del coll de la Teixeta.⁶ És possible també, però, que ho fos per l'exèrcit que comanava Ramon Berenguer IV quan, després de reconquerir Tortosa, entrà a la comarca per Cabassers, que ocupà,⁷ així com la conca baixa del riu Montsant. Així guanyà els indrets on avui hi ha La Vilella Baixa, Lloà i El Molar, fets que s'esdevingueren el 1148.

A les afrontacions que Albert de Castellvell féu a l'acabat de crear cenobi de Scala Dei el 1171, el nom inequívoc de Gratallops era citat, almenys com un indret més o menys conegut.⁸ El període posterior de la població és mal documentat.⁹ Hom només pot refiar-se de dades indirectes, generalment facilitades a través de la Cartoixa de Scala Dei. Així, és sabut que el lloc li fou cedit a fi que el fes netejar i conrear, amb dret a percebre el delme. En aquest sentit, el lloc és citat el 1258, quan s'hi instal·laren pobladors.¹⁰

Certes restes arqueològiques permeten suposar una relativa importància de la població durant l'Edat mitjana. Així, durant la construcció del dipòsit municipal d'abastament d'aigua el 1961, al solar ocupat antigament per Cal Merla, al centre del poble, es desenterraren diversos fragments de columnes i capitells sense esculpir, dels quals hom n'ignora l'origen.

Per altra banda, hom trobà casualment, els anys setanta, diverses arcades d'origen medieval que abasten des del carrer de les Valls fins el carrer Major, arredossats a les parets mitjaneres de les cases. Rafael Dalmau¹¹ diu que els comtes de Prades aixecaren un castell a Gratallops. També a la mateixa obra hi ha una altra referència a aquesta fortificació quan s'esmenta que Elionor Maria d'Aragó féu estada al castell de Gratallops, propietat del seu germà, comte de Prades. Aquest fet succeïa el 1349. Cal, doncs, suposar certa l'existència d'un castell a la població. El problema és situar l'edificació, doncs no en resta res d'identificable. Evidentment hagué d'ésser un castell petit, més aviat un indret de vigilància, potser continuador d'aquell punt de guaita romà.¹² És curiós, per altra banda, que en Josep Mª Font Rius¹³ no esmenti Gratallops ni com a nucli reconegut ni tan sols en el mapa que figura annex a l'obra.

Malgrat tot, escapa a la intenció d'aquest treball fer un estudi aprofundit de caire històric.¹⁴ Hom passa, doncs, tot seguit, a estudiar l'estructura de la població, en funció del seu esquema actual.

L'evolució urbana i els carrers

El nucli bàsic

Si hom dóna per certes les dades referents al castell existent a la població al segle XIV i té en compte que alguna casa és datada amb anterioritat, s'ha d'admetre l'existència d'un nucli de població centrat per una fortificació i voltat aquest per un cert nombre de construccions, alguna de les quals ha perdurat fins aquest segle.

És creença popular que la primera casa bastida al poble feu l'anomenada Cal Merla, on es trobaren les columnes i capitells abans esmentats, a la part alta del poble. Al seu davant hi havia l'era de la casa, ben plana i construïda artificialment sobre el pendís natu-

ral, convertida avui en plaça de Dalt. Cal constatar que tant la casa esmentada com la que se suposa datada del s. XIII són situades no al punt més alt de la població sinó al seu voltant, fet que permet suposar l'existència de la fortificació al punt culminant, com sembla lògic situar-la. Els carrers del sector antic segueixen una direcció envoltant aquella fortalesa pels cantons més pendissos, mentre que pel costat més planer sembla que aquella era desprotegida, fet que pot estar en relació amb l'existència d'un carrer sense sortida, possible accés al castell. De totes maneres, cal tenir cura a imaginar-lo com una gran fortificació. Si admetem la presència d'una torre de guaita, és molt possible que l'esmentat castell no fos més que una casa fortificada que hagués estat adossada a la torre. Això explicaria la seva total desaparició.

Com es transformà tot aquest primitiu nucli de població? A la desaparició del castell, l'espai fou ocupat per cases, establertes al llarg dels actuals carrers de Dalt i Major. És fins i tot possible que aprofitessin material de construcció ja que hi apareixen carreus ben tallats de pedra arenisca vermella, propis de totes les primitives construccions de la zona. Aquest sector de cases antigues fou el que acusà en més gran manera el despoblament iniciat a la fi del segle passat. Gairebé tot el carrer de Dalt restà abandonat i les cases caigueren soles, convertint-se en un seguit de runa. Un dels carrerons que van del carrer Major al de Dalt també es despolà, enrunant-se gairebé tot el nucli antic.

Actualment, d'aquest sector del poble només en resta un cert nombre de cases del carrer de Dalt, principalment les que tenen la façana orientada cap a migdia. Així i tot, han substituït alguns passos coberts, anomenats «perxes», dels que hom parlarà quan s'ocupi de la fesomia dels carrers i, tal com quedà dit, hom hi ha construït el dipòsit principal d'abastiment d'aigua potable i un de secundari, elevat, per al subministrament de les cases d'aquesta part del poble.

Per part dels habitants del poble, aquest sector no és conegut amb cap nom especial i, a tot estirar, hom pregunta: «Què fa la gent de la plaça de Dalt?», incloent tàcitament a la pregunta els habitants de les poques cases que queden prop de la plaça i que pertanyen al carrer de Dalt.

El nucli central és estructurat pels carrer Major i de Dalt, connectat pels dits carrerons i les escales de la «plaça de les Olles» (coneguda popularment així pel fet que hom hi posà unes grans gerres decoratives), espai que deixà l'enderroc de cases velles del carrer de Dalt, urbanització realitzada a finals dels anys cinquanta. Aquest nucli és envoltat, per la part dels darreres de les cases, pels carrers de les Valls i d'en Saperes.

El carrer Major disposa d'una arcada gòtica que el divideix en dues parts, aproximadament rectilínia la primera i girant uns 90° en el segon tram, per sota de la Plaça de Dalt. Hi ha algunes cases que foren importants, com la del Delme (antiga propietat de la Cartoixa) i alguna altra bastida quan l'esplendor pre-fil·loxèric. Ha estat el carrer més comercial del poble, amb un cert nombre de botigues de queviures avui desaparegudes (una de les quals dedicada de forma preferent a la pesca salada), una gallinaire, dos cafès (l'un al costat de l'altre) i una farmàcia. Hi hagué també un fuster, una botiga de teixits, una carnisseria i, als baixos de l'Ajuntament, l'escorxadador municipal. Actualment hi ha el forn de pa i una agència bancària.

El carrer de Dalt, més costerut, té més trencalls i dos perxes. És fortament despoblat i hi ha grans espais sense edificacions. Hi havia hagut un hospital, en el sentit més ampli del terme, la primitiva església, avui desapareguda, i l'abadia, amb una bonica portalada. En una cantonada hi treballava el boter.

La plaça de Dalt s'obre al carrer Major per una barana. En un angle hi hagué la presó del poble i, amb uns porxos, Cal Merla, on avui hi ha el dipòsit d'aigua. Era el lloc on es feien els balls de la Festa Major. Té un bon empedrat amb còdols.

El carrer de les Valls (dit també de Baix), paral·lel al carrer Major però a una cota més baixa, té un costat que correspon als darreres de les cases del carrer Major, amb portes d'estables i magatzems i l'altra banda és constituïda per habitatges. Hi hagué el «Sindicat Agrícola» d'una part del poble, l'anomenat «sindicat dels pobres», per a distingir-lo del Piró (dels rics). Amb la unificació obligatòria, el local restà tancat fins que s'hi instal·là una botiga de queviures: la Cooperativa de consum. Hi havia hagut un forn de pa. A part de dos carrerons que duen cap a la Serreta, el carrer de les Valls s'obre al sector de l'Era.

El carrer d'en Saperes corre paral·lel al de Dalt. En gran part hi donaven els darreres de les cases del carrer de Dalt i la resta era ocupada per habitatges. Havia tingut un mínim de tres perxes, dels quals avui només n'hi ha dos. Actualment és totalment deshabitat i, majoritàriament, enrunat.

Amb el nom de les escales són conegudes popularment les que porten del carrer Major a la plaça de Dalt. Tenen dos trams de graons i al mig hi ha un replà, que era empedrat amb còdols fent un bonic dibuix. Hi donava l'entrada de la Casa de la Vila, on també hi hagueren les escoles fins la construcció del nou edifici. Avui l'Ajuntament és abandonat i amenaça d'enrunar-se. Del replà fins la plaça hi havia un bon empedrat, amb una inclinació de 45° fins que s'hi feren també escales a mitjana dècada dels anys cinquanta.

Els carrerons, sense nom oficial, connecten els carrers de les Valls, Major i de Dalt, amb un fort desnivell, i únicament s'hi obren portes de servei. Un altre carreró, amb un llarg perxe comunica els dos últims carrers i hi havia hagut les portes d'alguna casa.

Els ravals

D'acord amb les dades de creixement de població,¹³ (veure Quadre 1) es poden observar tres fenòmens principals:

- a) Una població gairebé constant i amb un mínim creixement fins el s. XVIII.
- b) Durant aquell segle es produeix un augment espectacular de la població, coincidint amb el que es produeix arreu de Catalunya i, en el cas del Priorat, amb un increment del conreu de la vinya.
- c) Una davallada iniciada ja abans de la invasió fil·loxèrica, accentuada per aquesta i que encara no és aturada.

Quadre 1
Evolució de la població de Gratallops

Any	Habitants	Veïns	Cases	Focs
1497				53
1515				59
1553				65
1708			60	
1716	237		63	
1717		77		
1719	237		63	
1787	1.005			
1819			157	
1830	1.129	157		
1842	1.177			
1857	1.146			
1860	1.059			
1877	903			
1887	984			
1897	785			
1900	706			
1910	662			
1920	644			
1930	493			
1936	464			
1940	427			
1950	415			
1960	360			
1970	296			
1977	280			
1986	270			
1990	252			
1992	239			

El poble s'engrandí en direcció als dos plans pendissos més suaus i àdhuc en un tercer front un xic més pendent.¹⁶ La presència del cementiri a l'indret conegut com «el Verger» frenà l'expansió per aquell costat, encara que aquell fou després traslladat als afores de la població, al raval del Piró, possiblement en connexió amb la construcció de la nova església el darrer terç del s. XVIII.

Aparegueren, doncs, els primers ravals, que seguien els camins que duen cap els pobles propers: el Planet, en la direcció de Torroja, La Vilella Baixa i La Vilella Alta (anomenades comunament Les Vilelles) i el Piró sobre el camí que mena a Falset, Lloà i El Molar. Ambdós ravals s'estenen al llarg dels camins i tot just tenen algun carrer perpendicular que s'obre directament al camp. Tots ells són objecte d'anàlisi més detallada, convertits alguns d'ells en veritables barris del poble. El plànol 1 permet la identificació de tots els sectors, plenament vigents al llarg del s. XIX.

El Verger

Amb aquest nom era conegut antigament el sector situat al nord-oest de la població, en una zona pendent. No sembla que fos intensament edificat i tan sols podem constatar la presència d'edificis auxiliars, no destinats a habitacions humanes, reservats a magatzems o estables.

Pel que el nom sembla indicar, hi degué haver algun hort important, potser algun tancat pertanyent a la fortificació o a alguna casa propera. Sembla ser que hi hagué el primitiu cementiri local, encara que els més vells del poble que han estat consultats, recorden haver-ne sentit parlar a llurs avantpassats com un fet llunyà en el temps i on ningú havia vist enterrar-hi.

Cal considerar aquest sector com un indret poc poblat i més aviat com un raval d'edificis auxiliars que no assolí una estabilització. Actualment és despoblat del tot i no hi resten més que alguns magatzems enrunats i la caseta de l'estació transformadora d'electricitat.

El Planet

El raval del Planet s'estableix al sector nord del poble. El nom que pren ha de fer referència lògica a la zona planera sobre la que es bastí. En realitat no és gairebé més que un carrer que el vertebrava, dit carrer de la Consolació, ja que mena a l'ermita del mateix nom, dalt d'un turó dintre del terme municipal. Conserva encara tres plafons de rajoles del s. XVIII que representen tres passos del Via Crucis en altres tantes cases. Hi havia hagut un hostal. Al final hi ha un carreronet a mà esquerra, amb dues o tres cases a cada banda que fa baixada i mor al camp. Inclou també la part baixa del carrer del Portellet, dit també carrer Nou.

Cal remarcar el fet que, malgrat el despoblament del nucli antic, que deixà mig aïllat el Planet de la resta del poble, el barri no ha sofert una seriosa despoblació. Potser aquest mateix aïllament ha ajudat a configurar-lo amb una certa personalitat, i hom té consciència de ser del Planet.

En un tancat que hi havia en direcció a la font Soi, dit La Corrala, s'hi celebraven festes.

Es tracta d'un barri petit, sense botigues de cap mena, que depèn del centre comercial del poble, proper a la plaça de l'Església, al qual té accés pel carrer del Portellet.

El Piró

Aquest és el raval més important del poble. En principi, es tracta de la continuació de la plaça de l'Església en direcció sudoest. En la primera part, més propera al centre, fou un sector amb construccions de tot tipus, tant cases com magatzems, formant gairebé una plaça allargada. Tot seguit hom hi trobava un nucli de cases petites, humils, al temps que el carrer s'eixamplava per a facilitar una bifurcació de camins: el que menava a Lloà i El Molar i el que duia a uns trossos de terra propers al poble. Al centre d'aquest eixamplament s'embassava l'aigua que s'escorria pel carrer, constituint un abeurador i una reserva d'aigua per a usos no domèstics: el conjunt era anomenat Bassa del Piró.

Sembla ser que s'hi havia aixecat un mas. És molt possible que el nom del raval tingui el seu origen en aquesta construcció, ja que és considerat un topònim originat per un patronímic d'origen incert.¹⁷ La tradició local afirma que els habitants del Piró eren una mica diferents del conjunt del poble pel que respecta a la parla i, àdhuc, algú diu que tenien certes paraules diferents i característiques.

El barri no disposava de botigues i calia desplaçar-se al centre. Situat en un indret ben planer, el Piró comprenia el cementiri nou, traslladat allà des del Verger. La seva supressió cap el 1900 permeté disposar d'una gran plaça, al temps que deixava obrir també un carrer que facilitava el pas al «Sindicat» inaugurat el 1917. La carretera de Falset a La Vilella Baixa, construïda els anys deu tot vorejant el raval, suprimí la bassa i trencà en dos els camins que sortien del Piró, però fou el factor decisiu per a modernitzar el barri, traslladant el centre del poble en aquella direcció i convertint-lo en sector preferent.

Tot aquest moviment s'intensificà quan l'acabada de crear Societat «La Flor de Maig» obrí un cafè ran la carretera, motiu pel qual una bona part de la població es desplaçava al Piró els dies festius, contribuint a crear més animació. Les festes majors passaren a fer-se també al barri, que adquirí així plena carta de ciutadania. Malgrat tot, el Piró serà encara considerat pels habitants del nucli antic com un raval. A principis dels anys cinquanta s'hi construïren les noves escoles, donant més vitalitat al sector. Cal situar-hi també el camp de futbol i esmentar la recent construcció de la piscina municipal, la qual ha convertit el Piró, sobretot a l'estiu, en un lloc de pas constant. I això serà encara més accentuat quan el projecte de parcel·lació i urbanització del sector situat darrera el cafè, actualment en poder de la Comissió d'Urbanisme de la Generalitat, pugui fer-se realitat.

El Piró és avui el centre social del poble. Cafè, camp de futbol, piscina, punts de reunió per a infants i pares a la plaça del Mestre Cabré i per a gent gran a la porta de cal Boter, punt d'aturada dels taxis que arriben al poble així com la majoria dels venedors ambulants, escoles, taller de fusteria i Cooperativa agrícola són els factors que han determinat el desenvolupament del barri i han desplaçat el centre de gravetat de la població des de la plaça de l'Església a l'antic raval del Piró.

Amb el nom del barri i el carrer principal es coneixen tres o quatre carrers més. Malgrat tot, el poble els ha batejat com carrers de la butxaca, del sindicat i de les escoles. Algun altre resta sense nom. A la part superior hi ha cal Boter, lloc de treball del professional i de reunió dels ociosos del poble i més avall hi ha l'oficina del telèfon. Durant uns anys hi hagué també un bar.

El carrer principal continua a l'altre costat de la carretera, tot seguint el traçat primitiu, encara que despoblats.

La plaça del Mestre Cabré, dita també del Piró, és el resultat del trasllat del cementiri als afores del poble. La plaça fou dedicada al mestre Cabré, que exercí al poble durant 38 anys i deixà un excel·lent record entre els seus habitants. Fou urbanitzada a principis dels anys seixanta arran la portada d'aigua al poble i s'hi construí una font de dos raigs amb un estil modern. Al costat hi hagué un cafè particular.

L'Era

El sector proper a l'antiga era de Cal Piqué no constitueix un barri o raval diferenciat. És, això sí, un indret que hom no pot incloure dintre del casc antic del poble però que tampoc no ha assolit una personalitat pròpia. Hom podria dir que es tracta d'un eixample amb carrers rectilinis.

És situat per sota del carrer de les Valls fins arribar a l'era i l'antic molí d'oli. Entre ambdós extrems s'estén un grup de carrers amb cases, on els magatzems o edificis auxiliars són pràcticament inexistents. Entre l'era i el molí hi havia una bassa anomenada «Bassa de l'era» i, a voltes, apocopant, «bassalera». Aquesta s'omplia amb l'aigua que davallava dels carrers quan plovia i la dita popular afirmava que quan la bassa se sobreixia «la saó era complerta». La bassa complia, doncs, la funció de pluviòmetre.

El sector s'estructura bàsicament sobre els carrers de Masets i de Migdia, topònims que indiquen clarament la seva direcció i ubicació. Ambdós arrenquen del carrer de les Valls. El conjunt constitueix un exemple d'urbanisme del s. XVIII, amb carrers drets i tallats perpendicularment. Amb amplades diferents, als més estrets s'hi obrien les portes dels estables. En un d'ells hi ha una carnisseria i botiga de queviures, l'altre, el de Migdia, fou més artesà, ja que hi hagué una fusteria, una fleca, el serraller i un cisteller.

A l'extrem de llevant, i al costat de la bassa, hi ha el molí, convertit successivament en magatzem, garatge i, finalment, en un taller mecànic, en un frustrat intent d'industrialitzar mínimament el poble. Alguns magatzems i tancats s'estenien cap a ponent fins a lligar-se amb d'altres que s'escapaven del Piró. Avui hom hi troba alguna granja dedicada bé a ponedores o a la cria del «bròiler». El sector continua sent densament poblat.

El sector de l'església

L'església articula un espai centrat per ella mateixa. La plaça de l'Església, de forma triangular irregular, s'obre als carrers en els seus vèrtexs. Al superior hi conflueixen els carrers de Dalt i del Portellet, on hi ha un perxe i una botiga de queviures i estanc i antigament la pastisseria i una farmàcia. Un dels vèrtexs de la base correspon al carrer del Piró, en tant que l'altre s'obre als carrers Major i de la Font. Aquesta cantonada, coneguda com el «cantó la botera» havia estat punt de reunió del jovent amb idees no excessivament ben encaminades. A la plaça hi ha el ferrer i una pastisseria i hi havia hagut, a més, una carnisseria i una botiga de teixits.

El carrer de la Font. Amb aquest darrer nom es coneixen tres carrers, essent el principal el que corre ran la paret de llevant del temple. Hi ha l'oficina de Correus, una perruqueria de senyores i hi havia hagut també una barberia i una botiga de teixits. Si bé el nucli central és completament residencial, les vores perden aquest caràcter i s'articulen amb els sectors auxiliars del Piró i de l'Era.

La Serreta

L'indret no pot considerar-se tampoc com un barri o un raval. Tot just és l'acabament

del poble pel cantó de llevant, vorejat per un camí que el circumda i que arriba fins el molí i que abans era utilitzat per accedir al camí vell del riu. Un carrer incipient amb magatzems, estables i corrals existí en el punt menys pendent, del que ara només en resten algunes parets. Durant uns anys fou abocador d'escombraries de mitja població; l'altra meitat les llançava prop del camp de futbol, al Piró.

Els carrers

No es pot dir que el nomenclàtor oficial dels carrers del poble sigui extens, ni tan sols exhaustiu. Alguns carrers no tenen nom i en d'altres, en canvi, el nom és el mateix per a tres o quatre, sense que això hagi impedit que el poble els conegui per altres noms. Cal remarcar que després de la Guerra Civil no hi hagué canvi de noms; hom es limità a traduir-los, per la qual cosa hom troba encara els noms originals.

En general, si s'exceptuen els del casc antic, es tracta de carrers alineats amb fortuna, sense carrers morts, i hom només podria trobar dos o tres racons d'aquesta mena. Hi ha uns quants passos coberts, tots ells al nucli antic: els perxes. Exceptuant el Piró, tots els carrers eren empedrats amb còdols, formant, a voltes, bonics dibuixos geomètrics. El mal estat en què es trobaven ha fet que se solucionés l'expedient a base de ciment, encara que, en alguns, hom ha tingut l'encert de deixar la part central del carrer empedrada a l'antiga usança. El Piró és asfaltat i un sector disposa de voreres.

El nucli central del poble fou tancat durant l'última Guerra Carlina per diferents portals, situats a l'inici del carrer Piró, al Portellet, al carrer de la Font i al de la Consolació. Quedaven fora del clos un bon nombre de cases, que resolien el problema anant a dormir a casa de familiars de l'interior quan hi havia perill. Aquesta situació perdurà fins que, passada la necessitat, els portals foren enderrocats en un moment indeterminat.

Un element interessant, avui desaparegut, el constituïen els pedrissos que, adossats a les parets d'algunes cases, servien per a donar vida al carrer, ocupats per dones que cosien i nens que hi jugaven. L'arranjament dels carrers els ha fet desaparèixer, com un obstacle al trànsit. En canvi, la portada d'aigua al poble el 1961 comportà la creació de tres abeuradors i dues fonts, una a la plaça del Piró i l'altra al capdamunt del carrer Major.

Les botigues i el centre comercial

Dintre de les limitacions, sembla interessant observar l'evolució de la distribució de les activitats que donen vida al poble, tant des del punt de vista econòmic com cultural i de lleure.

Hom disposa de la relació de botigues, tallers i despatxos del poble feta l'any 1904 i que es detalla tot seguit: dues sabateries, un baster, un barber, un boter, dues fusteries, dos ferrers, dues bodegues, dues carnisseries, tres botigues de queviures, dos forns de pa, cinc parades de peix fresc, una destil·leria, dos hostals, dos cafès, un estanc i una societat anomenada «La Confianza». A més, hi tenien estada un metge i un notari. No es possible identificar la localització d'algunes d'aquestes activitats i d'altres de les que es té constància. En aquest sentit, però, ja s'han citat els establiments que hi havia a cada sector del poble.

Sí que s'han determinat els punts d'interès comercial de la dècada dels anys vint (plànol 2), centrats gairebé exclusivament fora del Piró. Al principi de la dècada dels seixanta (plànol 3) el moviment comercial s'havia reduït al sector antic i escampat, per altra banda, pel Piró, en una zona situada en un radi d'uns 50 m de la plaça de l'Església. Dintre d'aquest espai hom hi troba avui (1980) tres botigues de queviures, la fleca, l'oficina bancària, el ferrer, el boter, la barberia, Correus i la pastisseria. Fora d'aquest espai s'hi troba el fuster, el telèfon i la zona de lleure i a la part superior del carrer de la Consolació ha estat obert un restaurant.

Darreres notes

Ja s'ha exposat que el treball era força més extens i d'acord amb les dades del 1979. L'anàlisi exhaustiva, carrer per carrer, enriqueix notablement el conjunt. Però m'ha semblat més adient donar una ullada breu a la situació actual, ja que reflecteix una tendència general a la zona.

El nombre total d'establiments comercials ha minvat considerablement. Han desaparegut el boter, el forn de pa, una botiga de queviures, la pastisseria i la barberia. Al poble hi ha actualment dues botigues de queviures que menen una vida llanguida, l'oficina bancària, de dubtosa continuïtat, el ferrer, el fuster i el servei de Correus. El panorama té una tendència encara a la reducció. La progressiva minva i envelliment de la població, l'espectacular millora de la carretera que duu a Falset (a només vuit o deu minuts de cotxe) i l'augment del parc d'automòbils ha comportat que els veïns en edat activa es traslladin fora de la població (majoritàriament a Falset) per a la compra dels productes bàsics, on l'assortiment és més ampli i els preus més convenients. Paral·lelament, això ha comportat un progressiu empobriment del comerç local.

Afortunadament, la instal·lació del celler cooperatiu dels pobles agrupats sota la denominació d'origen «Priorat» així com altres dos de particulars, semblen donar un impuls agroindustrial, al que cal afegir un nou taller de ceràmica. Per altra banda, el Priorat té com a fita la millora de l'entorn i la potenciació del sector turístic. El poble s'ha vist dotat, en els darrers anys, amb un restaurant-bar, dos hostals i un altre restaurant, així com amb una estació de servei. Una ullada al plànol 4 posa de relleu un esponjament i reducció de les activitats al sector antic i una més gran concentració al Piró. Aquesta tendència continuada ha vingut propiciada per la proximitat de la carretera, per la fàcil topografia i per la disponibilitat d'espais lliures que han possibilitat les noves construccions.

Si bé el panorama comercial pot considerar-se dintre d'una evolució natural, urbanísticament el poble ha sofert diverses transformacions no sempre encertades. Tots els carrers principals han vist arranjat el seu paviment, el que ha comportat la desaparició dels còdols originals amb la pèrdua que en tipisme això ha comportat. Coincidint amb la necessitat de construir un nou Ajuntament, s'ha procedit a una àmplia remodelació al centre del sector antic. Aquest fet ha comportat una innecessària destrucció de part de la trama urbana original, dos perxes del carrer de Dalt i, al mateix temps, ha afegit una construcció mancada de sentit estètic i de proporcions a la plaça de Dalt. La manca d'un pla d'ordenació fa bastant difícil la recuperació del tipisme que seria necessari per constituir un reclam turístic. Per altra banda, el centre de gravetat local és actualment més desplaçat encara cap al Piró

per la presència' del nou celler i dels establiments de restauració i tan sols la presència d'un hostel al capdamunt del carrer de la Consolació compensa d'alguna manera la situació. Aquesta situació s'agreuja pel fet que una bona part del sector del carrer de Dalt és ocupat únicament per habitants de temporada.

El futur del poble és, doncs, encara incert. Si per un costat hi ha un nombre important de cases ocupades en règim de segona residència i un envelliment important de la població, per l'altre es creen les infraestructures necessàries per assegurar la continuïtat de l'activitat econòmica basada en dos eixos bàsics: la producció vinícola i els serveis turístics.

Notes

- ¹ Al respecte vegeu GONZÀLEZ, A. (1985) p. 26.
- ² VILASECA, S. (1936).
- ³ Com ASENS, J (1981) p. 151 i algun altre.
- ⁴ Anònim (1968)
- ⁵ IGLÉSIES, J. i SANTASUSAGNA, J. (1929) p. 59.
- ⁶ SALRACH, J. M^a (1987) p. 376.
- ⁷ FONT, J. M^a (1969) p. 769.
- ⁸ Així es posa de relleu a la Tesi de Llicenciatura de Josep Mª Trenchs, citada a la bibliografia.
- ⁹ Pere Anguera, però, aportà noves dades el 1985.
- ¹⁰ ANGUERA, P. (1985) p. 54.
- ¹¹ DALMAU, R. (1973).
- ¹² A la meua Tesi de Llicenciatura, vaig elaborar un xic més tota aquesta qüestió, reduint l'afer a una casa fortificada.
- ¹³ FONT, J. M^a (1969).
- ¹⁴ Al respecte vegeu GONZÀLEZ, A. (1988) p. 64, on s'amplia la qüestió.
- ¹⁵ Font: IGLÉSIES, J (1975) i Ajuntament de Gratallops.
- ¹⁶ GONZÀLEZ, A. (1988) p. 64
- ¹⁷ El Dr. Lluís Casassas s'interessà per aquesta qüestió, i a ell mateix es deu la recerca sobre el patronímic.

Bibliografia

- Anònim (1968): *Breu història de la Mare de Déu de la Foia, contada per l'ermità de l'oratori dedicat a l'Arcàngel Sant Miquel del Mas Roger de Pallars, en l'extingida Baronia de Cabassers*. Barcelona.
- ANGUERA, P. i ARAGONÈS, M. (1985): *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei*. Santes Creus. Fundació Roger de Belfort.
- ASENS, J. (1981): *Guia del Priorat*. Tarragona. Llibreria de la Rambla.
- DALMAU, R. (1973): *Els castells catalans*. Barcelona. Rafael Dalmau.
- FONT, J. M^a (1969): *Cartas de población y franquicia en Cataluña*. Madrid-Barcelona. C.S.I.C.
- GONZÀLEZ, A. (1985): *Aspectes de l'evolució del paisatge a Gratallops. Anàlisi de mètodes i tècniques*. Barcelona. Tesi de Llicenciatura.

- (1985): «Toponímia de Gratallops (Priorat)» a *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*. Barcelona. Societat d'Onomàstica.
- (1988): «Les transformacions rurals al Priorat. Algunes notes» a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* núm. 15 pp. 57-69.
- IGLÉSIES, J. (1975): *Les minves dels cultius i de la població a la comarca del Priorat*. Barcelona. Fundació Salvador Vives Casajuana.
- IGLÉSIES, J. i SANTASUSAGNA, J. (1929): *Les muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena*. Reus. Centre de Lectura.
- SALRACH, J. M^a (1987): «El procés de feudalització» a *Història de Catalunya Vol II*. Barcelona. Edicions 62.
- TRENCHS, J. M^a (1966): *El Monasterio de Scala Dei y su proyección hacia la formación del Priorato*. Barcelona. Tesi de Llicenciatura.
- VILASECA, S. (1936): *La indústria del sílex a Catalunya. Les estacions tallers del Priorat i extensions*. Reus. Llibreria Nacional i Estrangera.

